

Balaton Petra: A székely akció története. I. Források.

I./ 1. Munkaprogram és kirendeltségi jelentések.

Cartofil kiad. Budapest, 2004. 502 lap

A modernizálódó Magyarország történetének kevésbé ismert, illetve feldolgozott fejezetének bemutatására vállalkozott a szerző, aki az elmúlt év novemberében védte meg PhD értekezését a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézetében: *A székely akció története 1902–1914. Állami szerepvállalás a Székelyföld felzárkóztatására* címmel. Az értekezés megírását sokirányú forrásfeltárás előzte meg, amelynek első megjelent kötetét kívánja bemutatni a recenzens. A megjelent munka egyidejűleg az *Erdélyi Történeti Füzetek* első darabját is jelenti. Mindenekelőtt azonban szükséges röviden szót ejteni erről a nagyszabású, de a vártnál jóval kisebb eredményt fölmutató állami vállalkozásról. Jogosan jegyzi meg *Katus László* történész professzor: „Nem válik nagy dicsőségére a magyar történetírásnak, hogy kerek száz évnél kellett eltelnie az akció megindulása óta, midőn az első tanulmány napvilágot látott a székely akció történetéről, éppen a jelen disszertáció szerzőjének tollából”. A forráskiadvány lehetőséget teremt az érdeklődő számára, hogy a napjainkban már nehezen hozzáférhető dokumentumokkal megismerkedhessen. A kötet hasznára válik, hogy a közreadott korabeli források előtt egy közel száz oldalas bevezetés taglalja a székely akció lényegét és eredményét. Már előjárójában is leszögezhettük, hogy a magyar társadalom későn eszmélt a Kárpát-medence elmaradott térségeinek fejlesztését illetően. Az uralkodó elit kevés érzéket mutatott a századok óta felhalmozódott problémák iránt. Hiányzott a politikai akarat és az elszántság, s a megoldáson sokszor túllépett az idő. A törté-

nelmi múlt tényeken alapuló „átbeszélése”, az őszinte szembenézés múltunkkal a mai napig nem történt meg a magyar közgondolkodásban. Ez sajnos korábban is hiányzott. Mindez gátolja egy dinamikus jövőkép kialakítását, ami viszont már nem a múlt, hanem a jelen szereplőinek a lelkét terheli.

A 19. század végén eszmélt föl a dualista rendszer és a korabeli közvélemény a Székelyföld gazdasági, társadalmi elmaradottságára, illetve másságára. De amint a bevezető tanulmányban olvasható, a székely akció valójában a magyar állam területének közel a felére terjedt ki, és 1914-ben már 31 vármegyét foglalt magába. Óhatatlanul is fölvetődik a kérdés, kit terhel a felelősség a hosszú közömbösségért, a „közembert” semmiképpen. Ennek boncolgatása messzire vezetne, de sajnos következményei mind a mai napig hatnak a hazai közéletben.

Fogy a székely már a 19–20. század fordulója körüli évtizedekben is. Romániai munkavállalás, amerikai kivándorlás jelzi ennek útját. Mindez a legszegényebb vidékeket sújtotta. A romániai munkavállalást hazai tájak felé igyekezett a magyar kormány terelni. A Székelyföld korabeli gazdasági helyzete, a történelmi hagyományokhoz való szoros kötődés, a helyi viszonyokat kevésbé figyelembe vevő központi törvényhozás gátolta a modernizációt. Az egyoldalú búza- és kukoricatermesztés, az állatfajták elhúzódo cseréje, az archaikus elemeket őrző családi gazdálkodás tovább növelte a szakadékot Erdély és a központi részek között. Az iparosodás is csak a 19. század második felében kezdett lábra kapni a Székelyföldön. Hátráltatta a fejlődést a vasútvonalak vontatott kiépítése. Csak a

századfordulón vált tudatossá, hogy az erdélyi magyarság megerősítése a magyar nemzet megerősítését jelenti. A székely akció előzményének tekinthető a rutén akció, amely Kárpátalja gazdasági, kulturális fel-emelését volt hivatva szolgálni. Mindezt óriási viták előzték meg. Ady Endre, aki hazugnak tekintette a rutén akciót, az ellene indított támadással kötötte össze a székelyek ügyét. „Országbontó akciókra kerül időnk, lelkünk, pénzünk, a székelység pusztulását pedig közömbösen nézzük.” Társadalmi mozgalom indult meg, társaságok, egyesületek születtek, amelyek célul tűzték ki a Székelyföld fölemelését. A székely kongresszusok, közgyűlések voltak 1902–1913 között a térség legnagyobb önszerveződési megmozdulásai. Az 1902-ben Csíktusnádon tartott első székely kongresszus szögezte le elsőként, hogy a székelykérdés nemzeti ügy. Ez az összejövétel mérföldkövet jelentett a székely akció megvalósításában, hiszen az általános lelkesedésen túl a tusnádi határozatok cselekvési programként jöttek számításba. A nagy ívű tervezet mozgatói között szerepelt Bedő Albert, Györffy Gyula, Benedek Elek, Gaál Mózes, Ugron János, Sándor József és Sebestyén Dénes. A kezdeményezést a kormány részéről Darányi Ignác földművelésügyi miniszter karolta fel. Marosvásárhelyen megnyitották a székely kormánybiztosságot. Az akciót a fővárosi lapok fanyalogva fogadták: „nem volt több valami hazafias buzgalommal rendezett látványosság nál vagy díszfelvonulásnál.” Valójában ennél jóval többről volt szó. A kongresszuson jóval több mint félszáz javaslatot dolgoztak ki, melyeken átütött az agrárius eszmék hatása. A résztvevők elfogadták a szövetkezeti mozgalom gondolatát is. Ez a tanácskozás szorította rá a kormányt a székely akció elindítására. Akik távol maradtak az összejövettől, azok egy „ellen-

kongresszust” szerveztek Kézdivásárhelyen. De ennek határozatai semmilyen befolyást nem gyakoroltak a tusnádi elvekre épülő székely akció munkatervére.

A székely akció többféle fogalmat és értelmezést takar. Legszerűbb értelemben a Székelyföld felzárkóztatására hozott intézkedések sorozatát jelenti, de végső soron a térség általános fölvirágztatását takarta, ami több volt, mint a mezőgazdaság vagy az ipar fejlesztése. Az más kérdés, hogy ebben a földművelési tárca, elsősorban Darányi Ignác vezető szerepet játszott. Amint már korábban említettük, az első állami kezdeményezés *rutén akció* néven vonult be a magyar történelembe, amely elsősorban a rutén parasztság gazdasági fölemelését kívánta szolgálni. A hegyvidéki akció néven is ismert állami vállalkozás 1897-ben vette kezdetét, amelyben meghatározó szerepet játszott *Egán Ede*, a skót származású agrárszakember. Nagyszabású tervei közé tartozott a svájci mintára megszervezett havasi tejgazdaságok kialakítása az Északkelet-Kárpátokban. De említhetők a földbérletek kialakítását, mintagazdaságok szervezését, szakképzés megindítását, hitelszövetkezetek létesítését stb. Eltérően a székely akciótól, ezt a többi minisztérium is hathatósan támogatta. Ennek ellenére nem járt komoly eredménnyel, sőt nem sokkal megindulása után, máig tisztázatlan körülmények között elhunyt ennek az állami tevékenységnek az elindítója – 1901-ben – Egán Ede. A rutén akció mintaként szolgált, és rövidesen más térségekre is kiterjesztette a magyar állam. Közvetlenül az első világháború kitörése előtt már 31 vármegyét foglalt magába. A miniszteri kirendeltségek az érdemi munkát lényegében 1918-ig folytatták.

A székelyföldi kirendeltség 1902-ben kezdte meg munkáját „a székely földművelő nép gazdasági felsegélyezésére a Föld-

művelési Minisztérium keretében indítandó akció” keretében. Csík-, Háromszék, Maros-Torda és Udvarhely vármegyére terjedt ki, Marosvásárhely központtal. Vezetője *Sándor János* volt. Amint már korábban is említettük, az évek során gyarapodott az akcióba bevont vármegyék száma, ami azt eredményezte, hogy megnyitották a kolozsvári központot is. A Tanácsköztársaság idején „népbiztosi kirendeltség” néven működtek. Kolozsvárott 1919 őszén, Marosvásárhelyen pedig 1923-ban szűnt meg véglegesen a kirendeltségek tevékenysége. E késői elhatározásból született állami szerepvállalásnak – természetesen történelmi távlatból jóval könnyebb – megítélése fellelhető eredményt hozott. Már fennállása alatt is számos kritika érte. Az tény, hogy lényegében leszűkült a Földművelési Minisztérium szerepére, így a „vártnál gyengébb eredmények születtek” – írja a szerző bevezetőjében. Majd megjegyzi, hogy a „Székelyföld átfogó gazdasági, társadalmi és kulturális fejlesztési programjából *kevés gyökeres átalakulást eredményező változás* valósult meg.” A székelyeknek, a falu népének közönye, bizalmatlansága különösen a megindulás éveiben rontották az intézkedések hatékonyságát. Sőt, az idő haladtával a közéletben is csökkent az iránta megnyilvánuló érdeklődés. Továbbá állandóan jelen volt a helyi társadalom szervezeti és az állami akciót lebonyolító szervek közti feszültség. Dőreség lenne azonban, ha csak az akció kedvezőtlen jelenségeit vennénk

számba, hiszen a *Székely-Udvarhely* c. napilap írja a következőket ezzel kapcsolatban: „Az elhagyott faluba életet, munkakedvet vitt, és a reményt vesztett nép megtudta, hogy a megélhetés feltételeit itthon önmaga is megszerezheti, megtalálhatja.” Az sem volt véletlen, hogy az 1911. évi torinói világkiállításon az erdélyrészi kirendeltség első díjat kapott a mezőgazdaságban elért eredményeiért.

A kötet több mint négyszáz oldalon veszi számba a korabeli dokumentumokat, elsősorban a székely akció ismertetését, a tusnádi kongresszus határozatait, a tevékenység öt éves értékelését, s néhány további esztendő elért eredményeit. Részletes név- és földrajzi mutató teszi teljesebbé a forráskiadvány értékét. Reméljük, hogy a hatalmas dokumentáció további kötetei is folyamatosan kapnak kiadót, kiegészülve a személyi- és települési adattárral, fényképtárral, s természetesen a székely akció történetéről szóló monográfiával, ami lényegében a PhD értekezés kiadásra előkészített változata lenne. Értékeléséről *Szász Zoltán* írja: „Külön értéke a munkának (disszertáció) kimondottan kézikönyv jellege, amire oly nagy szüksége van történetírásunknak (...), hangsúlyozni kell, hogy a mű túlmutat önmagán.” A kiadásra váró monográfiához értékes *dokumentumokat* fűzött kötetű a szerző, melyet haszonnal forgathatnak az érdeklődő olvasók és a szakemberek.

Surányi Béla